

**МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ
«ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ»
(ДЛЯ МАГІСТРІВ)**

Київ - 2016

Підготовлено професором кафедри професійної освіти та управління навчальним закладом І.М. Найдьоном

Затверджено на засіданні кафедри професійної освіти та управління навчальним закладом (протокол № 4 від 23 листопада 2016 р.)

Схвалено Вченою радою Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин та лінгвістики ім. Аверроеса (протокол № 4 від 24 листопада 2016 р.)

Найдьонов І.М. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Педагогічне спілкування». – К.: МАУП, 2016.- 39 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, навчально – тематичний план, програмний матеріал для самостійного вивчення дисципліни, запитання і завдання для самостійного повторення матеріалу та самоперевірки знань з дисципліни, плани семінарських занять, теми рефератів, методичні вказівки до виконання контрольної роботи, теми робіт, список рекомендованої літератури.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСВКА

Проблема педагогічного спілкування — одна з найважливіших у педагогіці. Це пояснюється тим, що з педагогічним спілкуванням пов'язані всі процеси освітньої сфери: навчання, виховання та розвиток особистості. Демократичні перетворення у нашій державі обумовлюють нові підходи до особистості студента, його навчання, професійної підготовки. Виконання завдань гуманізації та реалізації особистісного орієнтованого підходу до навчання студентства пов'язане як з підвищенням вимог до професійного навчання, так і з його переорієнтацією в бік підсилення ролі студентів, побудови суб'єкт-суб'єктних стосунків в системі "викладач-студент", вироблення у майбутніх спеціалістів необхідних для цього вмінь та навичок спілкування. Спілкування є необхідною умовою формування та зростання фахівця. Педагогічне спілкування як галузь педагогічної психології вивчає професійне спілкування викладача (учителя) з студентами (учнями) в процесі навчання і виховання.

У системі вищого навчального закладу освіти основною фігурою, на яку покладається відповідальне завдання формування у студентів комунікативних вмінь, є викладач. Забезпечення організації навчання студентів продуктивному спілкуванню потребує ґрунтовної теоретичної та практичної підготовки викладацького складу з педагогіки та психології а також з психолого-педагогічних засад спілкування. Навчальна дисципліна «Педагогічне спілкування» спрямована на розв'язання цієї проблеми у підготовці педагогів-управлінців.

Мета методичної розробки - допомогти студентам сформувати наукові знання про педагогічне та міжособистісне спілкування, його механізми, закономірності, прийоми та засоби; допомогти майбутнім викладачам в оволодінні практичними вміннями встановлення контакту, налагодженні у взаємодії та навчити їх застосовувати ці знання і вміння у майбутній педагогічній діяльності.

Завдання:

- забезпечення формування у студентів уявлення про ефективну освітню організацію;
- допомога у вивченні факторів внутрішнього, зовнішнього середовища освітньої організації, опанування технологій педагогічного спілкування;
- методичне забезпечення набуття вміння у студентів, здійснювати розподіл повноважень та відповідальності між структурними ланками (підрозділами) організації, використовуючи установчі документи та типові управлінські технології;
- створити умови для набуття студентами досвіду створення освітньої організації на основі вивчення технологій педагогічного спілкування;
- формування умінь та навичок діагностики у системі педагогічного спілкування.

Зміст методичних рекомендацій з дисципліни базується на концепції спілкування В.О.Артюмова, О.О.Бодальова, А.Ф.Бондаренко, А.А. Брудного, Л.С.Виготського, Н. А. Головань, А.В.Петровського, теорії формування особистості та її розвитку в процесі діяльності й спілкування (Б.Г.Ананьєв, Г.О.Балл, Л.С.Виготський, О.М.Леонт'єв, С.Л.Рубінштейн та ін.), положеннях стосовно закономірностей, механізмів спілкування (К.А.Альбуха нова-Славська, Г.М.Андрєєва, Я.Л.Коломинський, В.А.Семиченко), професійної підготовки студентів (О.А.Абдулліна, В.О.Кан-Калик, Г.М.Сагач), основних закономірностей, принципів, методів, форм навчання та виховання, що вирішує завдання теоретичної і практичної підготовки студентів до майбутньої педагогічної діяльності.

Методологічним підґрунтям програми стала концепція персоналізації А. В. Петровського. Аналіз цієї концепції показує, що педагогічне спілкування у педагогічній діяльності слід розглядати в кількох площинах: як комунікацію, як особистісно-об'єктне явище і як особистісно-суб'єктний феномен. Це й

визначило структуру навчальної дисципліни, яка складається з двох модулів: «Педагогічне спілкування як соціально-психологічний феномен», «Педагогічне спілкування як суб'єктивне явище».

Міждисциплінарні зв'язки:

Дисципліни, з якими перетинається «Педагогічне спілкування»: «Теорія і методика виховної роботи», «Загальна та професійна педагогіка», "Загальна та професійна психологія", «Соціальна педагогіка» «Педагогічна майстерність», «Педагогічна етика та естетика», «Філософія», інші.

В результаті вивчення дисципліни студент повинен знати:

- сутність міжособистісного спілкування, його види та функції, рушійні сили, структурні компоненти та особливості;
- особливості соціальної перцепції;
- стилі спілкування, основні стратегії та тактики впливу на людину;
- види порушень спілкування та комунікативні бар'єри.

В результаті вивчення дисципліни слухач повинен уміти:

- здійснювати аналіз комунікативної діяльності;
- інтерпретувати невербальні засоби спілкування;
- здійснювати рефлексивне слухання, надавати зворотний зв'язок;
- визначати та долати труднощі спілкування.

Тематика і плани занять враховують сучасні вимоги вищої школи. Програма курсу розрахована на два модулі.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

«Педагогічне спілкування»

№ пор.	Назва змістового модуля і тема
	Змістовий модуль 1. Педагогічне спілкування як соціально-педагогічний феномен.
Тема 1	Теоретико - методичні засади педагогічного спілкування.
Тема 2	Вербальне педагогічне спілкування.

Тема 3	Невербальне педагогічне спілкування.
Тема 4	Види і форми педагогічного спілкування.
Тема 5	Засоби психологічного впливу у педагогічному спілкуванні.
Тема 6	Почуття та емоції у спілкуванні.
	Модуль 2. Педагогічне спілкування в площині особистісно-рольових взаємостосунків і взаємодії.
Тема 7	Стильові і субординаційно-рольові взаємостосунки.
Тема 8	Культура педагогічного спілкування: сутність, компоненти.
Тема 9	Культура спілкування у навчальному закладі.
Тема 10	Ускладнене педагогічне спілкування.
Тема 11	Викладач як суб'єкт педагогічного спілкування.
Тема 12	Ефективне педагогічне спілкування.
Разом годин: 108	

Зміст дисципліни

«Педагогічне спілкування»

Змістовий модуль 1. Педагогічне спілкування як соціально-педагогічний феномен.

Тема 1. Теоретико - методичні засади педагогічного спілкування.

Мета, завдання та зміст курсу. Теорії спілкування. Аналітичні моделі комунікації (лінійна, інтерактивна та транзакційна комунікативна модель). Потреби та мотиви особистості у спілкуванні. Види та функції міжособистісної взаємодії. Соціально-рольовий, діловий і інтимно-особистісний рівень спілкування. Структурний аналіз спілкування: інтерактивний, перцептивний та комунікативний бік. Методи дослідження спілкування: 1) методи визначення особливостей спілкування та виміру

особистісно-комунікативних якостей; 2) методи дослідження міжособистісних відносин; 3) методи дослідження соціальної мотивації в сфері спілкування; 4) методу вимірювання відношення до себе, самооцінки, самоповаги та психологічного захисту.

Література: 2, 4, 5, 9, 10,14, 15, 18, 21, 24, 25, 46.

Тема 2. Вербальне педагогічне спілкування.

Структура вербальної педагогічної комунікації. Типові ознаки вербальних комунікативних дій. Якісні особливості вербального педагогічного спілкування. Структура мовленнєвої комунікації (схема комунікативного акту). Мовлення та взаєморозуміння (денотація та конотація, полісемія, синонімія. Правила, стратегії і тактики мовленнєвої комунікації. Функції мовлення в міжособистісному спілкуванні. Особливості мовлення в соціально орієнтованому спілкуванні. Мовлення як засіб утвердження соціального статусу.

Визначення основних факторів, які впливають на характер мовленнєвого спілкування на прикладі діалогу літературних персонажів. Виділення етапів розвитку розмови героїв, визначення змін мовленнєвих ролей. Мовленнєві прийоми, використані учасниками для демонстрації соціального статусу, ставлення до співрозмовника. Особливості мовленнєвої поведінки, що сприяють реалізації цілей героїв.

Література: 2, 4, 5, 17, 19, 24, 26, 28, 30, 33, 37.

Тема 3. Невербальна педагогічне спілкування.

Місце та функції невербальної комунікації в міжособистісному спілкуванні. Основні канали невербальної комунікації. Кінесіка. Міміка. Контакт очей. Поза. Жести. Такесіка. Проксеміка. Акустичні засоби передачі невербальної інформації. Проблема інтерпретації невербальної поведінки Демонстрація різних емоційних станів за посередництва лише міміки, жестів, міміки та жестів разом. Аналіз використання невербальних засобів спілкування з точки зору їх природності, доречності, міри інтенсивності,

впливу на сприйняття змісту повідомлення кольору та стилю одягу, прикрас, косметики, зачіски.

Література: 4, 12, 15, 17, 19, 25, 27, 31, 33, 44, 54.

Тема 4. Види і форми педагогічного спілкування

Монологічне педагогічне спілкування. Повідомлення. Педагогічне спілкування в психологічній ситуації. Доповідь. Лекція. Психологічні закони організації навчальної інформації. Закон структурних частин. Закон асоціацій. Закон сенсорності. Закон структурної чіткості. Діадічне педагогічне спілкування. Діалог. Передача інформації під час діалогу. Діалог на стадії аргументації. Спростування доказів співрозмовника. Завершення діалогу. Фронтальне педагогічне спілкування. Дискусія.

Література: [2, 4, 5, 9, 10, 14, 15, 18, 21, 24, 25, 46]

Тема 5. Засоби психологічного впливу у педагогічному спілкуванні.

Загальна характеристика засобів психологічного впливу. Когнітивні засоби психологічного впливу. Емоційні засоби психологічного впливу. Поведінкові засоби психологічного впливу. Психологічні особливості оцінних впливів у ситуації опитування. Усвідомлюваний і неусвідомлюваний педагогічний вплив у спілкуванні. Соціальна перцепція. Спрямоване формування першого враження. Типові помилки першого враження. Каузальна атрибуція. Зовнішність та особистість, тип конституції та риси характеру. Роль установки у сприйманні. Стереотипи та їх загальні характеристики. Фізіономічні стереотипи та стереотипи зовнішності. Національні та етнічні стереотипи. Професійні стереотипи. Забобони і упередження.

Фактори ефективного слухання. Цілі слухання. Поняття зворотного зв'язку. Види зворотного зв'язку: оціночний, безоціночний. Стилi слухання: нерефлексивне слухання, рефлексивне слухання, емпатичне слухання. Види рефлексивних відповідей. Підготовка та виголошення промови.

Спостереження за невербальною поведінкою партнерів-промовців а її аналіз. Написання доповіді чи звернення. Визначення ідеї та головних аспектів питання, якому присвячено текст. Порівняння власного враження від прочитаного з авторським задумом. Вивчення найбільш характерних рис стереотипного образу представників різних професій та соціальних груп. Оцінка міри співпадіння образу конкретних людей зі стереотипним уявленням про певну групу, до якої вони належать. Взаємодія партнерів при відсутності зворотного зв'язку. Взаємодія з обмеженим та вільним зворотнім зв'язком. Обговорення результативності контактів (швидкості досягнення мети, відповідності результатів меті). Інтерпретація висловлювань. З'ясування, перефразування, резюмування.

Література: 1, 6, 7, 10, 12, 13, 16, 20, 23, 28, 36.

Тема 6. Почуття та емоції у спілкуванні.

Визначення почуттів та емоцій. Організуюча функція емоцій. Особливості емоційних переживань в міжособистісному спілкуванні. Види соціальних емоцій. Мова емоцій. Усвідомлення емоцій. Аналіз емоційної поведінки. Способи управління емоціями та почуттями. Зараження власними емоціями іншого.

Література: 14, 18, 20, 27, 38, 40, 44, 45, 47, 48, 52.

Змістовий модуль 2. Педагогічне спілкування в площині особистісно-рольових взаємостосунків і взаємодії.

Тема 7. Стильові і субординаційно-рольові взаємостосунки.

Зумовленість педагогічного спілкування субординаційно-рольовими взаємостосунками. Загальна характеристика ролей у педагогічному спілкуванні. Статусна диференціація ролей викладача і студента. Види педагогічного спілкування у системі субординаційно-рольових взаємостосунків. Прийоми субординаційно-рольового педагогічного спілкування. Рівні, стилі й типи педагогічного спілкування. Теоретичне

обґрунтування стилів педагогічного спілкування. Типи позицій у педагогічному спілкуванні. Типові особливості порушення суб'єктами учіння поведінкових норм.

Література: 2, 3, 5, 8, 10, 14, 17, 21, 26, 29,46.

Тема 8. Культура педагогічного спілкування: сутність, компоненти.

Напрями дослідження проблеми культури педагогічного спілкування. Поняття про культуру педагогічного спілкування. Структурні компоненти культури педагогічного спілкування. Основні характеристики культури педагогічного спілкування. Правила культури педагогічного спілкування. Правила ефективного педагогічному спілкування. Правила для слухача. Формальне та неформальне міжособистісне спілкування. Довірливе спілкування, його функції та стадії. Специфіка довірливого спілкування. Довірливість та відкритість. Довірливість та наївність. Псевдодовіра. Поняття міжособистісної атракції. Основні психологічні закони атракції. Зовнішні фактори атракції: потреба у афіліації, емоційний стан, просторова близькість. Внутрішні фактори атракції: фізична привабливість, стиль спілкування, схожість, доповнюваність, підтримка.

Література: 7, 14, 16, 21, 22, 38, 40, 44, 45, 47, 48.

Тема 9. Культура спілкування у навчальному закладі.

Педагогічно - ділове спілкування як міжособистісна взаємодія. Культура спілкування у педагогічному колективі. Правила професійно-педагогічного етикету. Культура педагогічної комунікації. Особливості міжособистісної взаємодії в педагогічному середовищі. Форми міжособистісної взаємодії в освітянському середовищі. Проблема сумісності в групі педагогічних працівників, на кафедрі. Елементи сумісної діяльності п. Особливості організаційної структури, які найбільше впливають на поведінку людей в межах освітньої організації. Доречність щирості між діловими партнерами. Ділова бесіда та ділова нарада. Значення міжособистісної сумісності для успішності навчально-виховного процесу.

Література: 1, 6, 9, 10, 21, 22, 23, 28, 36, 38, 41, 50.

Тема 10. Ускладнене педагогічне спілкування.

Загальна характеристика ускладненого педагогічного спілкування. Поняття про ускладнене педагогічне спілкування. Труднощі спілкування. Поширеність труднощів спілкування в різних вікових групах. Функції ускладненого педагогічного спілкування. Основні чинники ускладненого педагогічного спілкування. Порушення спілкування та комунікативні бар'єри. Сором'язливість як специфічна трудність міжособистісного спілкування. Природа сором'язливості. Психологічний зміст феномену сором'язливості. Типи сором'язливості. Дефіцитне спілкування. Аутистичність та відчуженість. Дефектне спілкування. Акцентуації характеру та дефекти спілкування. Типи акцентуації та особливості спілкування. Ригідність та тривожність як фактори дефектного спілкування. Деструктивне спілкування. Корисливі форми спілкування: брехня, обман, неправда. Агресивно-конфліктна взаємодія. Закономірності агресивної поведінки та взаємодії.

Зв'язок наявності труднощів міжособистісного спілкування з фактом порушення міжособистісних відносин. Сором'язливість та нерішучість, сором'язливість та замкненість. Безсоромність та агресивність. Причини самотності. Риси характеру, пов'язані з відчуженістю. Сутність дефектів спілкування. Прояви дефектів спілкування у тривожних та ригідних людей. Нарцисична особистість та агресивність. Наслідки спостереження насилля та агресії по телебаченню.

Література: 4, 7, 13, 21, 22, 32, 34, 40, 42, 43, 45.

Тема 11. Викладач як суб'єкт педагогічного спілкування.

Проблема суб'єкта і суб'єктності в руслі філософсько-психологічних ідей. Мотиваційна детермінованість педагогічного спілкування. Афіліативна мотивація суб'єктів педагогічного спілкування. Комунікативна настанова вчителя як суб'єкта педагогічного спілкування. Самоактуалізація суб'єктів педагогічного спілкування. Психологічні особливості професійної і

громадянської самосвідомості викладача. Зумовленість педагогічного спілкування самооцінкою педагога. Відповідальність викладача як суб'єкта педагогічного спілкування.

Література: 1, 3, 5, 12, 14, 21, 22, 26, 29, 36, 46.

Тема 12. Ефективне педагогічне спілкування..

Поняття, критерії та рівні успішності спілкування. Товариськість. Контактність як важлива умова успішності спілкування. Комунікативна сумісність. Адаптивність. Поняття особистого впливу. Типи особистого впливу. Наслідки фрустрації в прояві здатності особистого впливу. Переконавальність. Переконавальність та статус людини в групі. Лідерство та його різновиди. Основні стратегії та тактики впливу на людину. Переконавання та навіювання. Маніпуляції в спілкуванні. Засоби та механізми маніпулятивного впливу. Розпізнання маніпуляції та захист від неї. Найефективніша тактика впливу на людей різних статусних позицій, знайомих чи незнайомих, друзів, групу. Маніпулювання та розвивальний вплив. Культура та стиль спілкування. Чоловічий та жіночий стиль спілкування. Статеві-рольові стереотипи. Андроґінність та особливості чоловічого та жіночого особистого впливу.

Поняття соціального інтелекту. Дослідження соціального інтелекту. Соціальна компетентність. Взаємозв'язок соціального інтелекту та соціальної компетентності.

Література: 4, 16, 20, 22, 23, 24, 32, 36, 43, 49, 54.

Плани лекцій.

Тема 1. Теоретико - методичні засади педагогічного спілкування.

П Л А Н

1. Педагогічне спілкування як навчальний предмет.
2. Методики дослідження педагогічного спілкування.

Література: 2, 4, 5, 9, 10, 14, 15, 18, 21, 24, 25, 46.

Тема 2. Вербальне педагогічне спілкування.

П Л А Н

1. Структура вербальної педагогічної комунікації.
2. Якісні особливості вербального педагогічного спілкування.

Література: 2, 4, 5, 17, 19, 24, 26, 28, 30, 33, 37.

Тема 3. Невербальне педагогічне спілкування.

П Л А Н

1. Функції невербальної педагогічної комунікації.
2. Види невербальної педагогічної комунікації.

Література: 4, 12, 15, 17, 19, 25, 27, 31, 33, 44, 54.

Тема 4. Види і форми педагогічного спілкування.

П Л А Н

1. Монологічне педагогічне спілкування.
2. Діадічне педагогічне спілкування.
3. Фронтальне педагогічне спілкування.

Література: 2, 4, 5, 9, 10, 14, 15, 18, 21, 24, 25, 46.

Тема 5. Засоби впливу у педагогічному спілкуванні.

П Л А Н

1. Загальна характеристика засобів
2. Когнітивні та емоційні засоби впливу

Література: 1, 6, 7, 10, 12, 13, 16, 20, 23, 28, 36.

Тема 6. Почуття та емоції у спілкуванні.

П Л А Н

1. Почуття у системі педагогічного спілкування.
2. Організуюча функція емоцій у педагогічному спілкуванні.
3. Способи управління емоціями та почуттями.

Література: 14, 18, 20, 27, 38, 40, 44, 45, 47, 48, 52.

Тема 7. Стильові і субординаційно-рольові взаємостосунки.

П Л А Н

1. Зумовленість педагогічного спілкування субординаційно-рольові взаємостосунки.
2. Рівні, стилі й типи педагогічного спілкування.

Література: 2, 3, 5, 8, 10, 14, 17, 21, 26, 29, 46.

Тема 8. Культура педагогічного спілкування: сутність, компоненти.

П Л А Н

1. Культура педагогічного спілкування: сутність, проблеми.
2. Основні компоненти культура педагогічного спілкування.

Література: 7, 14, 16, 21, 22, 38, 40, 44, 45, 47, 48.

Тема 9. Культура спілкування у навчальному закладі.

П Л А Н

1. Основні характеристики культура педагогічного спілкування у ВНЗ.
2. Культура спілкування у педагогічному колективі.

Література: 1, 6, 9, 10, 21, 22, 23, 28, 36, 38, 41, 50.

Тема 10. Ускладнене педагогічне спілкування.

П Л А Н

1. Ускладнене педагогічне спілкування: сутність, загальна характеристика.
2. Основні чинники ускладненого педагогічного спілкування.

Література: 4, 7, 13, 21, 22, 32, 34, 40, 42, 43, 45.

Тема 11. Викладач як суб'єкт педагогічного спілкування.

П Л А Н

1. Комунікативна діяльність викладача.
2. Самоактуалізація суб'єктів педагогічного спілкування.

Література: 1, 3, 5, 12, 14, 21, 22, 26, 29, 36, 46.

Тема 12. Ефективне педагогічне спілкування.

П Л А Н

1. Ефективне педагогічне спілкування в системі інтенсифікації цілісного педагогічного процесу.
2. Критерії та рівні успішності педагогічного спілкування.

Література: 4, 16, 20, 22, 23, 24, 32, 36, 43, 49, 54.

У. Плани семінарських (практичних, лабораторних) занять.

Семінар 1. Педагогічне спілкування у системі освіти.

П Л А Н

1. Педагогічне спілкування: сутність, принципи, функції структура.
2. Педагогічне спілкування як галузь педагогічного процесу.
3. Теоретичні підходи до педагогічного спілкування.

Література: 2, 4, 5, 9, 10,14, 15, 18, 21, 24, 25, 46.

Семінар 2. Знакові системи педагогічної комунікації.

П Л А Н

1. Вербальне педагогічне спілкування.
2. Невербальне педагогічне спілкування.
3. Види, форми педагогічного спілкування.

Література: 2, 4, 5, 9, 10,14, 15, 18, 21, 24, 25, 46.

Семінар 3. Психолого-педагогічні засоби впливу у спілкуванні.

П Л А Н

1. Загальна характеристика засобів психолого-педагогічного впливу.
2. Когнітивні та емоційні засоби психолого-педагогічного впливу.
3. Поведінкові та оцінні засоби психолого-педагогічного впливу.

Література: 1, 6, 7, 10, 12, 13, 16, 20, 23, 28, 36.

Семінар 4. Педагогічне спілкування в площині особистісно-рольових взаємостосунків і взаємодії.

П Л А Н

1. Загальна характеристика ролей у педагогічному спілкуванні.
2. Теоретичне обґрунтування стилів педагогічного спілкування.
3. Типи позицій у педагогічному спілкуванні.

Література: 2, 3, 5, 8, 10, 14, 17, 21, 26, 29,46.

Семінар 5. Культура педагогічного спілкування.

П Л А Н

1. Поняття, структурні компоненти культури педагогічного спілкування.
2. Правила культури педагогічного спілкування.
3. Культура педагогічної комунікації.

Література: 7, 14, 16, 21, 22, 38, 40, 44, 45, 47, 48.

Семинар 6. Педагогічне спілкування як суб'єктивне явище.

П Л А Н

1. Міжособистісна взаємодія в педагогічному спілкуванні.
2. Викладач як суб'єкт педагогічного спілкування.
3. Труднощі міжособистісного спілкування.

Література: 1, 3, 5, 12, 14, 21, 22, 26, 29, 36, 46.

Завдання для самостійної роботи студентів

№	Питання	Кількість годин	Література	№ модуля
1.	Особливості педагогічної комунікації	4	№ 2, 3, 5, 8, 14, 18,21,46.	1
2.	Сценарії і механізми взаємодії.	4	№ 5, 8, 14.	1
3.	Простір міжособистісної взаємодії	4	№15, 16,29,38, 40, 44, 45, 47, 48	1
4.	Методи вивчення стереотипів	4	№4, 17, 19,26, 27, 28.	1
5.	Характерні риси стереотипного образу представників різних категорій студентів	4	№ 1, 2, 7, 10, 12, 13, 20,25,35	1
6.	Гуманістичні ідеї педагогічного спілкування	4	№4, 17, 19,26, 27, 28.	1
7.	Зворотний зв'язок у педагогічному спілкуванні	4	№ 11,22, 32, ,34, 42, 43, 45	1
8.	Оптико-кінестичні засоби невербальної комунікації	4	№15, 16,29,38, 40, 44, 45, 47, 48.	1
9.	Зв'язок довірливості з песимізмом та оптимізмом. Джерела агресивності.	4	№ 1, 2, 7, 10, 12, 13, 20,25,35.	2
10	Дефіцитне спілкування. Аутистичність та відчуженість. Дефектне спілкування.	4	№4, 17, 19,26, 27, 28.	
11.	Способи виміру міжособистісної атракції.	4	№ 1, 2, 7, 10, 12, 13, 20,25,35.	2
12.	Структурний аналіз стилів педагогічного спілкування	4	№1,2,7, 10, 12, 13, 20,25,35.	2
13.	Основні чинники ускладненого педагогічного спілкування	4	№ 1, 2, 7, 10, 12, 13, 20,25,35	2

14.	Суть відповідальності викладача як суб'єкта педагогічного спілкування	4	№4, 17, 19,26, 27, 28.	2
15.	Характеристика неадекватної поведінки студента.	4	№11,22, 32, ,34, 42, 43, 45.	2
16.	Причини самотності. Риси характеру, пов'язані з відчуженістю.	4	№11, 22, 32, ,34, 42, 43, 45	2
17.	Педагогічний інтелект та педагогічний успіх.	4	№ 15, 16,38,40, 44, 45, 47, 48.	2
18.	Роль чоловіка та жінки згідно стереотипів, що склались історично в освіті	4	№ 32, 36, 45, 49.	2
Всього		72		

Вправи на розвиток комунікативних здібностей

(І.П. Аносов, С.В. Яремчук, В.В. Молодиченко)

Кожна людина хоче бути ідеальним комунікатором. Проте не кожному це дається легко. Бувають ситуації, коли ми губимося, не знаємо, що сказати, щоб це виглядало логічно, стисло, точно й впевнено.

Пропонуємо студентам потренуватися в реальних життєвих ситуаціях.

Вправа 1. Використання додаткової інформації.

а) Зберіть різноманітну об'єктивну інформацію про своїх батьків, рідних, друзів (якими вони були в дитинстві, чим захоплювалися, як бешкетували і чи були за це суворо покарані, що колекціонували, як завойовували авторитет у класі, дворі, кого та за що дражнили й недолюбливали тощо).

б) Узагальніть свої враження про своїх батьків, рідних, друзів на основі отриманої про них додаткової інформації.

в) Пильніше придивіться тепер до своїх батьків, рідних, друзів і виділіть те позитивне, що притаманне їм і про що ви досі не здогадувалися.

г) Подумайте, як надалі ви зможете скористатися отриманою додатковою інформацією про своїх батьків, рідних, друзів у налагодженні з ними емпатійних, доброзичливих взаємостосунків.

Вправа 2. Пояснення причини звернення.

Впродовж дня звертайтеся до людей за допомогою (розказати, підказати, пояснити, пропустити вперед тощо). Проте це звернення повинно бути не

простим («Як пройти до Інтернет-клубу?»). Розмову потрібно розпочати з пояснення причини, чому ви звернулися за допомогою саме до цієї людини. Наприклад: «Мені здається, що тільки ви мені можете допомогти знайти найкоротшу дорогу до бібліотеки». «Іване Івановичу! У нашому навчальному закладі ви один з найерудованіших викладачів. Я завжди з цікавістю слухаю ваші лекції. Тому сьогодні звертаюся до вас за допомогою, бо впевнений, що тільки ви зможете мені допомогти». «Усі мої знайомі кажуть, що ви талановитий фахівець. Чи не могли б ви допомогти мені...?». «Миколо, ти старанний, працьовитий і добропорядний хлопець. Тільки ти можеш допомогти мені завершити цю роботу».

Вправа 3. Виступ у прямому ефірі на телебаченні.

Спробуйте взяти участь у прямому ефірі на телебаченні. Ви-словіть своє запитання чітко, логічно, без зайвих слів, коротко. Спочатку напишіть запитання на папері, а потім задавайте. З часом ви навчитеся правильно й швидко висловлювати свої думки.

Вправа 4. Розмова по телефону.

Прослідкуйте за своєю розмовою по телефону. Чи враховуєте ви під час розмови найголовніші життєві та особистісні цінності?

Вправа 5. Самоаналіз розмов.

Записуйте впродовж дня усі свої розмови на магнітофон. Визначте в них емоційні та конструктивні аспекти. Підрахуйте, які з них переважають. Самоаналіз дасть вам можливість перейти до самовдосконалення, позбутися багатьох комунікативних вад.

Вправа 6. Використання ієрархії цінностей.

Окремо випишіть, з якої фрази ви розпочинали розмову («Я хотів би...», «Ви не могли б...», «Мені здається...»). Чи завжди ви пам'ятаєте про ієрархію цінностей, вершиною якої є «Я» і, відповідно, прохання чи вимогу слід починати з цього слова («Я вважаю...», «Я переконаний...», «Я готовий...»).

Вправа 7. Прохання, вимога до особи, вищої за статусом. Випишіть у дві колонки:

— мої досягнення **за останній навчальний рік;**

— мої недоліки за останній **навчальний рік.**

На основі цієї інформації **сформулюйте** конкретне прохання, вимогу до особи, вищої за статусом, але так, щоб у неї не виникло бажання задіяти проти вас негативну інформацію. Запишіть його.

Вправи на виразність педагогічного мовлення

Монотонна, невиразна мова істотно збіднює можливості виховного впливу. Потрібно навчитися інтонувати мову, виражати свої почуття і стани словом.

Вправа 8.

Проаналізуйте з погляду ритміко-інтонаційної й образної виразності мови виступи народних депутатів на сесіях, мову дикторів телебачення чи спортивних коментаторів. Яке враження справила на вас промова?

Яка головна думка промови?

Чи зумів промовець донести її до слухачів?

Які особливості мови допомогли вам зрозуміти головну думку, які — заважали (образність, чіткість, емоційність чи, навпаки, одноманітність, сухість, непослідовність, зайве хвилювання)?

Завдяки яким інтонаційним засобам була досягнута виразність мовлення?

Визначте джерела емоційного впливу промови (захопленість, афористичність, використання цитат, порівнянь тощо).

Вправа 9.

Ви називаєте предмет або явище і просите партнера уявити його, пригадати власні враження, відчуття, пов'язані з цим предметом, асоціації, які він викликає. Змалюйте предмет так, щоб слухач отримав виразне уявлення про нього. Наприклад, спробуйте передати своє емоційне сприйняття снігу, сонячного дня, холодного будинку, поля.

Вправа 10.

Прочитавши невелике оповідання, проаналізуйте його ритміко-інтонаційну структуру, а саме:

— інтонування й емоційний зміст різних частин оповідання (щиро, схвильовано, тепло, пристрасно, урочисто, неквапливо, замислено, таємниче, захоплено, піднесено, спокійно, стримано тощо);

— ритміку різних частин оповідання (повільно, бадьоро, уривчасто, жваво).

Вправа 11. Прочитайте запропоновані нижче словосполучення так, щоб висловити своє ставлення до якоїсь людини (подруги, з якою давно не бачились; сусіда, якого не любите; учителя, якого поважаєте):

— Добрий день;

— Будь ласка.

Вправа 12.

Вимовте фразу «Йди сюди», інтонуючи її відповідно до таких уявних ситуацій:

— ви звертаєтесь до дитини, яка щось накоїла;

— до незнайомої дитини, у якої хочете щось запитати;

— до дитини, якій хочете запропонувати цікаву гру;

— до підлітка, з яким хочете дружньо побалакати.

Вправа 13.

Виберіть якесь відоме висловлювання (наприклад: «Байдужість до людини нічим не можна виправдати») і уявіть, як би ви цю фразу вимовляли в різних ситуаціях: як риторичне запитання; переконуючи дитину, підлітка у справедливості цих слів; заперечуючи опонентові; як аргумент тощо.

Вправа 14.

Перед студентами ставиться завдання передати за допомогою ритміко-інтонаційної й образної виразності мови вимогу до учня:

— «Швидше пиши!»;

— «Я чекаю, що ти мені поясниш!»;

— «Закрийте книжку!»;

Наприкінці студенти перераховують можливі засоби ритміко-інтонаційної й образної виразності мови.

Вправи на усвідомлення особливостей невербальної (немовної) педагогічної поведінки

Мовлення педагога часто супроводжується невербальними виявами. Вони не тільки доповнюють його інформативність, але й сигналізують учневі про ставлення вчителя до нього. Звичка вчителя не контролювати належним чином свою невербальну комунікацію може призвести до закріплення стереотипних рухів («масок»), спричинюючи таким чином **взаємне непорозуміння**. Отже, виправляючи зовнішні звички (**неестетичність** пози, сутулість, нерівність і вайлуватість ходи), можна істотно поліпшити сприйняття себе іншими.

Вправа 15. Контроль і корекція постави.

Станьте біля стіни, щільно притуліться до неї. Ноги зімкніть, руки опустіть, головою торкніться стіни. Якщо ваша долоня не проходить між попереком і стіною, постава у вас гарна. Якщо проміжок великий, це означає, що слабкий черевний прес і живіт відтягує хребет вперед. Щоб зміцнити м'язи спини і пресу, потрібно 2-3 рази на день (перед прийомом їжі) ставати до стіни так, як описано вище. Щоб не було великого проміжку (понад 4 см) між стіною і попереком, втягніть живіт, а якщо є схильність сутулитися, то зігніть руки так, щоб пальці торкались плечей, а лікті — тулуба (при цьому зазор між стіною і попереком не поки і їси збільшуватися). Вправа виконується 2—3 хвилини. Дихання вільне. Закінчивши вправу, пройдіться по кімнаті, струшуючи по черзі руками й ногами і підтримуючи гарну поставу.

Вправа 16. Корекція спини і плечей.

Станьте, випростайтесь, розслабте м'язи спини і плечей. Ніби піднявши своє тіло (плечі, груди) і відкинувши його назад і вниз, «одягніть» його на хребет, як пальто на вішалку. Спина стала міцною, прямою, а руки, шия, плечі — вільні, легкі (повторити 2-3 рази).

Таке положення повинно стати звичним, природним.

Вправа 17. Корекція пози.

Перед дзеркалом станьте у позу, характерну для вас; виконайте різні рухи (рук, ніг, голови, тіла), які властиві вам під час спілкування. Проаналізуйте особливості своєї постави, жестів, положення корпусу (чи доречні вони при спілкуванні, чи виразні, естетичні). Відзначте для себе, над чим потрібно попрацювати, щоб досягти естетичності пози.

Згадайте рухи-паразити, які супроводжують вас у різних емоційних станах (потирання лоба, стискання підборіддя, смикання за ніс чи волосся, знизування плечима та ін.). Проаналізуйте перед дзеркалом, яке враження вони можуть справити на інших людей.

Пройдіться перед дзеркалом, намагаючись, щоб хода була легкою, з гнучкими, розміреними рухами. Потрібно уникати розхитаної, дріботливо-танцюючої ходи. Ширина кроку повинна відповідати зросту, статі, загальній гармонії рухів людини. Чим вища на зріст людина, тим довший її крок. Рішучий, розгонистий крок, широкі рухи не пасують жінкам. Негарно під час ходьби розмахувати руками і розгойдувати плечима, втягувати голову в плечі, щулитися. Проаналізуйте темп своєї ходи, довжину кроку, положення тіла, рук, рухи стегон, поясні рухи.

Відзначте, чого потрібно позбутися, щоб хода була кращою, легкою.

Вправи на формування мімічної і пантомімічної виразності

Деякі вправи потрібно виконувати вдвох. Можна виконати їх у формі веселої гри разом з другом (подругою), розвиваючи при цьому не лише у себе, а й у нього (неї) якості, важливі для спілкування.

Вправа 18.

Невербально (без слів) передайте партнеру уявний предмет і запропонуйте йому вгадати, що ви передаєте. Потім партнер мовчки передає вам неіснуючий предмет, а ви вгадуєте, що це. Уявними предметами можуть бути м'яч, кошения, гаряче вугілля, склянка з водою та ін. Важливо в процесі гри зобразити відповідні відчуття дотику.

Вправа 19.

Виконується аналогічно попередній вправі, тільки тепер ви «представляєте» певні пози і дії (наприклад, ходіння по глибокому снігу, проти сильного вітру, по слизькій кризі; насолоду під променями лагідного сонечка та ін.).

Вправа 20.

Ваш партнер задумує слово (назву предмета чи абстрактне поняття) і невербально «представляє» його. Ви стараетесь вгадати це слово, називаєте варіанти, він без слів погоджується або заперечує. Потім поміняйтесь ролями. По завершенні гри обговоріть, хто краще «зіграв» слово, виразніше передав його зміст, які ознаки такого повідомлення виявились найбільш інформативними.

Вправа 21.

Станьте один навпроти одного. Уявіть, що вас і вашого партнера розділяє вікно з таким товстим склом, що крізь нього нічого не чути. А вам потрібно повідомити йому важливу новину. Не домовляючись про зміст повідомлення, спробуйте передати йому «через скло» якусь інформацію і прийміть відповідь.

Вправи на розуміння психічного стану іншої людини

Вправа 22.

Візьміть книжку з фотографіями або сімейний альбом. Дайте характеристику емоційному стану сфотографованих осіб. Для цього поставте себе в ситуацію, зображену на фотографії, спробуйте зрозуміти її зміст і почуття учасників ситуації. Виділіть ознаки, на які ви орієнтуєтесь, «впізнаючи» емоційний стан людини на фотографії (еталони поведінки в стані радості, страху тощо).

Вправа 23.

Вправа розвиває вміння розуміти почуття іншої людини. Ведучий вибирає ситуацію і без слів зображує, програє її. Другий партнер —

«відображення» першого, він повторює усі рухи ведучого, його почуття, найменші зміни настрою.

Потім партнери міняються ролями: той, хто був «дзеркалом», стає ведучим, і навпаки.

Вправа 24.

Спробуйте за допомогою мімічних і пантомімічних засобів виразити такі стани: вимогливості (швидше збирайся!), здивування (не сподівався), досади (заважаєш), цікавості (що трапилось?), радості (чудово!).

Уявіть собі таку ситуацію: ваш син, повернувшись зі школи, заявляє, що одержав двійку «Програйте» ваші можливі реакції: співчуття (розумію, як тобі неприємно), осуду (це дуже погано), чекання (я чекаю, як ти мені це доясниш), підтримки (я знаю, ти не зміг вивчити, бо хворів), надії (я вірю, ти скоро виправиш її), здивування (не чекала від тебе такого), обурення (це вже вкотре!), байдужості (твоя справа, мене це не стосується). Спробуйте спочатку передати це почуття мімікою, а потім знову повторіть за допомогою міміки і пантоміміки.

Проведіть перед дзеркалом репетицію певних виразів очей. Подивіться з докором, з категоричною заборонаю, з лукавим співчуттям, з надмірним здивуванням, із чеканням наступних дій чи слів, з гнівом, із задоволенням, з рішучим осудом, з Іронією, із сарказмом. Щоб реакція вийшла переконливою, сповненою почуттям, уявіть відповідну ситуацію, виголосіть внутрішній монолог відповідного змісту.

Можна запропонувати студенту провести гру удвох: один виразом очей передає певне почуття, а інший — розповідає йому, у яких ситуаціях він дивиться на нього саме так.

Вправи на розвиток педагогічної уяви

Для вчителя дуже важливо уявляти, які відчуття, емоції, думки викликають в учнів їхні слова чи вчинки. Для цього потрібно мати розвинену уяву, яка необхідна також і тоді, коли збираються зробити щось нове, незвичайне, несподіване.

Вправа 25.

Студент повинен уявити себе на місці вчителя, який тримає в руках зошит учня (в кляксах, «нашкрябані» абияк завдання, безліч помилок). Завдання студента полягає в тому, щоб передати свої відчуття, але так, щоб аудиторія отримала виразне уявлення про виконану учнем роботу.

Вправа 26¹.

Уявіть, як відомі вам висловлення «Друзі пізнаються в біді» та «Праця прикрашає людину» ви вимовляли б у різних ситуаціях:

- як риторичне запитання;
- переконуючи маленьку дитину у справедливості цих слів;
- переконуючи підлітка у справедливості цих слів;
- заперечуючи опонентові;
- як аргумент.

Вправа 27.

Уявіть улюблену пору року. Виберіть найістотнішу її ознаку і передайте через словосполучення (іменник і дієслово, прикметник та іменник). Виконайте дію, щоб відчувати цю пору року. Наприклад: «Весна. Земля відтанула» — уявіть собі, як ви берете в руки вологу землю, розминаєте руками грудочку, відчуваєте холодний дотик. «Клейкі листочки» — уявіть, що ви мнете листочок руками, відчуваєте його клейкість, вдихаєте терпкий аромат. «Осінь. Сухе листя» — уявіть, що ви загрибаєте ногою сухе листя, відчуваєте його приємний аромат.

Вправа 28.

Перечитайте дитячу книжку і спробуйте викликати в собі дитячі враження: що зацікавило, що сподобалось, що запам'яталось.

Включіться в дитячу гру і викличте в собі відповідний емоційний стан — радості, захоплення, азарту.

Обравши педагогічну ситуацію (конфлікт, непорозуміння у сімейному спілкуванні), запропонуйте кілька можливих варіантів її розгортання, розв'язання наслідків.

Вправа 29. Тільки очі.

Подивіться один одному в очі. Установіть зоровий контакт без використання слів. Через кілька хвилин вербально поділіться своїми почуттями.

Вправи на розвиток педагогічної уваги

Здатність до довільної регуляції уваги, вміння «схоплювати» пайдрібніші зміни в настрої учнів, утримання під контролем кількох подій відразу — важливі якості для педагога. Адже саме неувага до так званих дрібниць, ігнорування їх часто є основною причиною емоційної глухоти, нездатності зрозуміти стан учня.

Вправа 30. Тренування концентрації уваги.

Візьміть якийсь текст і увімкніть радіо. Поставте перед собою завдання: так вчитатися у зміст тексту, щоб не сприймати радіопередачу. Спробуйте це на текстах різної складності (газетна стаття, детектив, науковий текст).

Вправа 31. Тренування розподілу уваги.

Читаючи текст, одночасно намагайтесь утримувати в зоні активного сприйняття події, що відбуваються навколо (що роблять члени сім'ї, що передає радіо чи показує телебачення тощо).

Вправа 32. Тренування переключення уваги.

Покладіть перед собою два тексти і читайте по черзі з кожного по реченню. Перевірте, чи вдається вам сприймати тексти без спотворення змісту.

Вправа 33. Тренування здатності до соціальної перцепції.

Поставте перед собою завдання: у транспорті, на вулиці, в університеті проаналізувати стан 1—3 чоловік (настрій і причини саме такого настрою). Виділіть ознаки, на які ви орієнтувались при аналізі. Проведіть подібний аналіз на прикладі взаємодії з подругами по кімнаті в гуртожитку: за якими критеріями ви визначаєте настрій близьких; чи завжди ви враховуєте їхній стан у момент контакту чи орієнтуєтесь насамперед на себе; спробуйте

утримати під контролем весь розвиток ситуації, стан і зміни в настрої співрозмовника.

Вправа 34. Тренування уваги.

Полічіть до 30, але замість чисел, до яких входить цифра 3, і чисел, які діляться на 3, кажіть: «Не зіб'юсь». Намагайтеся щоразу полічити якомога далі. Вправу можна виконувати і в парі, і групою. Кожний учасник називає наступне число, а той, кому дісталось «заборонене», мусить підстрибнути або сплеснути в долоні.

Станьте навпроти партнера. Запропонуйте йому повторювати за вами різні рухи, крім забороненого (наприклад, «руки на пояс»). Потім поміняйтеся ролями (рухи показує партнер).

Покладіть на стіл десять різних предметів (ручку, гумку, книжку тощо). Запропонуйте партнерові перекласти якісь предмети, коли ви відвернетесь на 30 секунд. Спробуйте визначити, які зміни відбулись.

Вправи для зняття емоційної напруги

Вправа 35. Розслаблення і напруження м'язів руки.

Оскільки емоційне напруження супроводжується напруженням м'язів, то регулювати самопочуття можна, знімаючи м'язове напруження. Щоб відчутти стан розслаблення, потрібно спочатку потренуватися у напруженні окремих груп м'язів, а потім у їх розслабленні. Станьте прямо, простягніть руки вперед, пальці стисніть у кулак, одночасно напружуючи м'язи кисті, передпліччя, плеча (3-4 сек.). Не забудьте при цьому про розумові дії («Я хочу бути сильним», «Мої м'язи дуже напружені»). Тепер розслабтесь. Руки вздовж тулуба, розслаблені.

Вправа 36. Використовування слів для релаксації (розслаблення).

Концентруєте увагу і даєте собі накази: «Увага на руки! Мої пальці розслаблені... Мої пальці і кисті розслаблені... Мої передпліччя і плечі розслаблені... Моє обличчя спокійне і нерухоме...»

Потрібно знати, до напруження яких м'язів призводить та чи інша емоційна реакція. Так, при емоції страху найбільше напружуються

артикуляційні (які забезпечують мову) і потиличні м'язи, тому саме на їх розслаблення слід звернути увагу в цьому стані. Вправа на контроль тону м'язів допомагає не лише надати обличчю спокійного виразу, а й досягти внутрішньої гармонії, заспокоїтися.

Текст:

«Моя увага зосереджена на моєму обличчі. Моє обличчя спокійне. М'язи чола розслаблені. М'язи повік розслаблені. Губи і зуби не стиснені. М'язи щік розслаблені. На губах — посмішка. Моє обличчя випромінює радість, я відчуваю, як ця радість входить у моє тіло, наповнює моє серце приємним, спокійним почуттям. Відчуваю, як зникає напруження на обличчі і в усьому тілі».

Вправа 37. Поза релаксації.

Сядьте на стілець, нахиліть тулуб трохи вперед, ледь зігніть спину, нахиліть голову, стегна розведіть під прямим кутом одне до одного («поза кучера»). Передпліччя вільно лежать на стегнах, кисті рук вільно звисають. М'язи максимально розслаблені. Очі закриті. Уявним поглядом «пробіжіться» по усіх м'язах тіла, перевіряючи, чи достатньо вони розслаблені. Починати потрібно з обличчя, з освоєння «маски» релаксації. Подаються команди (са-монакази): «М'язи чола розслаблені, усі зморшки на чолі розгладжені (щоб відчути розслаблення цієї групи м'язів, потрібно спочатку напружити групи м'язів: вдихаючи, підняти брови, як це буває при здивуванні, і, видихаючи, опустити), брови розслаблені (насупити брови і в той же час розслабити); повіки розслаблені, м'язи щік розслаблені, щелепи не стиснені, нижня щелепа вільно опущена вниз, губи розслаблені, на обличчі — вираз глибокого солодкого сну».

Зовнішнє вираження розслабленості і спокою спричиняє відповідні зміни емоційного стану. У момент розслаблення уявіть картину відпочинку: ви відпочиваєте в саду, в лісі чи на пляжі: «Я відпочиваю, мені приємно відчувати повний фізичний спокій». Відчувши загальне фізичне розслаблення, викличте стан повного психічного спокою: «Я відпочиваю,

сумних думок немає, тільки спокій... Спокій, як м'яка ковдра, огортає мене. Я абсолютно спокійний. Повний психічний спокій». Вихід зі стану релаксації: лічба до 10, через кожні два числа подаються команди (самонакази): «Раз, два — я добре відпочив; три, чотири — розслабленість проходить; п'ять, шість — бадьорість у всьому тілі; сім, вісім — настрої бадьорий; дев'ять, десять — розплющую очі і посміхаюся». Енергійна команда: «Потягнутися, сісти прямо! Сплести пальці рук перед собою. Вивернути кисті долонями назовні. Вдихаючи, підняти руки із сплетеними пальцями над головою. Видихаючи, опустити руки». Цю частину вправи повторити 2-3 рази.

Вправа 38. Контроль і регуляція дихання.

Оскільки дихання та емоційний стан взаємопов'язані, то, довільно змінюючи ритм і глибину дихання, можна вплинути на емоції. Згадайте, як змінюється дихання у різних емоційних станах, і покажіть: рівне, розмірене дихання сплячої людини; глибоке — тієї, що замислилась; прискорене — тієї, що хвилюється; глибоке й часте («аж ніздрі роздуваються») — дихання розгніваної людини.

Стабілізуйте емоційний стан: вдихніть через ніс, розслабившись і ледь опустивши плечі, наповнюйте повітрям нижні частини легень, живіт при цьому стає все більш опуклим. Потім, видихаючи, поступово підіймайте грудну клітку, плечі і ключиці. Повний вдих зробіть у такій самій послідовності: поступово втягується живіт, опадають грудна клітка, плечі, ключиці. Намагайтесь, щоб між вдихом, видихом і наступним вдихом не було пауз, щоб одна стадія дихання переходила в іншу.

Вправа 39. Контроль і регуляція темпу рухів і мови.

Разом з м'язовою скутістю емоційне збудження може виявитися і в зростанні темпу рухів і мови, у метушливості. Уникнути цього допоможуть такі тренувальні дії:

1) плавно і повільно стискати і розтискати пальці рук, плавно і повільно переводити погляд з одного предмета на інший, плавно і повільно писати, ходити, говорити;

2) чергувати швидкий і повільний, плавний і різкий ритм. Наприклад, 2-3 хвилини робити все (збирати розкидані речі, писати, ходити по кімнаті) повільно і плавно, потім 1-2 хвилини — швидко і різко, імітуючи метушливість і нервозність. Так само читати вголос, розповідати напам'ять вірші. Можна запропонувати комусь із членів сім'ї провести таку розминку у формі діалогу: кожний по черзі задає різний ритм, а інший повинен його підхопити. Ці вправи, побудовані на темповому контрасті, допомагають регулювати емоційний стан, оскільки він оптимізується під впливом розміреного ритму.

Індивідуально - консультативна робота не передбачена планом.

Методики активізації процесу навчання.

Використання у повному обсязі механізмів бально-рейтингового навчання: Кожний студент на кожному занятті отримує відповідний бал за навчально-пізнавальну діяльність з визначенням, після вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни, місця в групі, на курсі.

СИСТЕМА ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.

Поточний модульний контроль за бально-рейтинговою системою.

Модуль 1. Письмові тести та усне опитування, перевірка конспектів.

Модуль 2. Письмові тести та усне опитування, перевірка конспектів.

Модуль 3. Письмові тести та усне опитування, перевірка конспектів.

Підсумковий контроль – ЗАЛК.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Спілкування як психолого-педагогічна категорія.
2. Методи дослідження спілкування.
3. Функції педагогічного спілкування.
4. Міжособистісне педагогічне спілкування.
5. Структура мовленнєвої комунікації.
6. Монологічне педагогічне спілкування.
7. Мовлення у педагогічного спілкування.

8. Мовленнєві прийоми.
9. Діадичне педагогічне спілкування.
10. Довірливість, відкритість та наївність у педагогічному спілкуванні.
11. Фронтальне педагогічне спілкування.
12. Невербальна комунікація.
13. Функції невербальна комунікація.
14. Основні елементи невербальна комунікація.
15. Стиль спілкування та сумісність людей.
16. Темперамент та стиль спілкування.
17. Емоційні засоби педагогічного впливу.
18. Поведінкові засоби педагогічного впливу.
19. Міжособистісне сприймання у педагогічному спілкуванні.
20. Фактори ефективного слухання.
21. Почуття та емоції у спілкуванні.
22. Стильові і субординаційно-рольові взаємостосунки.
23. Підготовка та виголошення промови.
24. Загальна характеристика засобів педагогічного впливу.
25. Когнітивні засоби психологічного впливу.
26. Психологічні особливості оцінних впливів у ситуації опитування.
27. Структурні компоненти культури педагогічного спілкування.
28. Феномен особистого впливу викладача.
29. Довірливе спілкування.
30. Ділове спілкування.
31. Усвідомлюваний і неусвідомлюваний педагогічний вплив у спілкуванні.
32. Рівні, стилі й типи педагогічного спілкування
33. Переконавання та навіювання.
34. Маніпуляції у спілкуванні.
35. Формальне та неформальне педагогічне спілкування.
36. Поняття про культуру педагогічного спілкування.

37. Основні характеристики культури педагогічного спілкування.
38. Правила культури педагогічного спілкування.
39. Культура спілкування у педагогічному колективі.
40. Культура педагогічної комунікації.
41. Культура педагогічної комунікації.
42. Поняття про ускладнене педагогічне спілкування.
43. Функції ускладненого педагогічного спілкування.
44. Основні чинники ускладненого педагогічного спілкування.
45. Сором'язливість , нерішучість замкненість у спілкуванні.
46. Сутність дефектів спілкування.
47. Акцентуації характеру та дефекти спілкування.
48. Викладач як суб'єкт педагогічного спілкування.
49. Комунікативна настанова викладача як суб'єкта педагогічного спілкування.
50. Формування стилю спілкування.
51. Самоактуалізація суб'єктів педагогічного спілкування.
52. Зумовленість педагогічного спілкування самооцінкою педагога.
53. Психологічні особливості професійної і громадянської самосвідомості викладача.
54. Порухення спілкування та комунікативні барери.
55. Афіліативна мотивація суб'єктів педагогічного спілкування.
56. Мотиваційна детермінованість педагогічного спілкування.
57. Відповідальність учителя як суб'єкта педагогічного спілкування.
58. Поняття ефективного спілкування.
59. Комунікативна сумісність.
60. Статеворольові стереотипи у педагогічному спілкуванні.

ПАКЕТ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Міжособистісне спілкування - це:

- 1) так зване особисте спілкування, яке орієнтується на припущення, що кожний з його учасників визнає незмінність, унікальність свого партнера, зважає на особливості його емоційного стану, самооцінки, особистісних характеристик
- 2) обмін вербальними та невербальними повідомленнями між адресатом та адресантом, які знаходяться в безпосередній близькості
- 3) здійснювана за допомогою мовленнєвих та не мовленнєвих засобів взаємодія між декількома людьми, в результаті якої виникає психологічний контакт та певні зв'язки між її учасникам

2. Поняття «міжособистісна взаємодія» акцентує увагу на

- 1) активності співрозмовників, дозволяє більш детально дослідити форми і види індивідуальних дій, які призводять до взаємним змінам поведінки, ставлень, установок
- 2) аналізі способів обміну повідомленнями між партнерами, їх прийому та переробці
- 3) на емоційно-чуттєвому аспекті взаємодії між людьми та вводить фактор часу в аналіз спілкування

3. Координаційна функція спілкування передбачає

- 1) адекватне сприймання та розуміння змісту повідомлення та взаємне розуміння намірів, переживань, станів
- 2) взаємне орієнтування та узгодження дій при організації сумісної діяльності
- 3) встановлення контакту як стану обопільної готовності до прийому та передачі повідомлень та підтримці зв'язку

4. Згідно аналітичної моделі структура будь-якого акту спілкування включає

- 1) емоційну, інформативну та дієву сторони
- 2) пізнавальну, розвиваючу та виховальну сторони
- 3) перцептивну, комунікативну та інтерактивну сторони

5. Представляє комунікацію як процес одночасного відправлення та одержання повідомлень комунікаторами

- 1) лінійна модель
- 2) інтерактивна модель
- 3) трансакційна модель

б. Мовленнєве спілкування це ...

- 1) процес встановлення та підтримки цілеспрямованого, прямого чи опосередкованого контакту між людьми за допомогою мови
- 2) спеціалізоване використання мовлення в процесі взаємодії між людьми

3) використання мови людьми в запропонованих обставинах, різноманітних життєвих ситуаціях

8. До схеми комунікативного акту входять

- 1) контекст, адресант, мовлення, адресат
- 2) адресант, повідомлення, адресат, контекст, код
- 3) слова, адресант, адресат, контекст, рухи

9. Значення слова, що визнається більшістю людей певного лінгвістичного співтовариства називається

- 1) денотацією
- 2) конотацією
- 3) синонімією

10. Ситуативність, мимовільність, синтетичність є ознаками

- 1) вербальної комунікації
- 2) невербальної комунікації
- 3) вербальної та невербальної комунікації

1. Соціальною перцепцією називають

- 1) процес відбору, організації та інтерпретації чуттєвих даних
- 2) процес, який виникає при міжособистісній взаємодії на основі природного спілкування та протікає в формі сприймання і розуміння однією людиною іншої
- 3) процес налагодження контакту та підтримки стосунків між представниками різних соціальних спільнот

12. Процес сприймання партнерами один одного, їх взаємопізнання - це

- 1) перцептивна сторона спілкування
- 2) комунікативна сторона спілкування
- 3) інтерактивна сторона спілкування

13. Короткочасний, специфічно мотивований і організований процес представлення інформації про себе в вербальній та невербальній поведінці це

- 1) імідж
- 2) самопрезентація
- 3) знайомство

14. Синтетичність невербальної комунікації означає, що ...

- 1) обмін повідомленнями відбувається «тут і зараз», в межах конкретної ситуації
- 2) невербальні повідомлення важко розкласти на окремі одиниці
- 3) невербальні засоби вказують на нинішній стан промовця і ставлення до предмету розмови
- 4) невербальна мова засвоюється шляхом спостереження, копіювання, наслідування

15. Канали передачі інформації - це ...

- 1) обставини, в яких відбувається спілкування
- 2) мова та її різновиди
- 3) матеріальні носії для знаків, в яких втілилось повідомлення

- 1) доповнення
- 2) спростування
- 3) регулювання

17. Знайдіть відповідність між основними каналами невербальної комунікації та їх назвами

1) акустична	a) екстралінгвістика
2) оптична	Б) просодика
3) тактильно-кінестезична	с) такесика
4) ольфакторна	i) кінесика

18. До оптичних невербальних засобів спілкування належать ..

- 1) жести
- 2) хода
- 3) кашель
- 4) міміка
- 5) паузи
- 6) поза

19. Невербальна комунікація, пов'язана з тактильною системою сприймання називається ...

- 1) проксеміка
- 2) такесика
- 3) міміка
- 4) контакт очей

20. Яка тип відстані для спілкування найбільш зручний для формального спілкування та сягає від 120 до 260 см

- 1) особиста
- 2) публічна
- 3) інтимна
- 4) соціальна

21. Виберіть з перерахованих критерії, за якими взаємодія між людьми може бути охарактеризована як міжособистісна

- 1) особистісний характер спілкування
- 2) необов'язковість просторової близькості учасників взаємодії
- 3) невелика кількість людей (група з 2-3 осіб)
- 4) відсутність зворотнього зв'язку

- 5) безпосередність взаємодії
22. Координація індивідуальних дій є ...
- 1) необов'язковим елементом структури сумісної діяльності
  - 2) обов'язковим елементом структури сумісної діяльності
  - 3) не є елементом структури сумісної діяльності
23. Структурною одиницею аналізу міжособистісного спілкування П особистість
- 2) група
  - 3) взаємодія
  - 4) індивід
24. Потискання, понижування, поцілунки, похлопування відносяться до поняття
- 1) екстралінгвістика
  - 2) просодика
  - 3) кінетика
  - 4) такесика
25. Яке з наведених тверджень є істинним:
- 1) відсутність конфліктів не є надійним показником успішності спілкування
  - 2) відсутність конфліктів є надійним показником успішності спілкування
  - 3) відсутність конфліктів обумовлює успішність спілкування
26. Метою модального спілкування є ...
- 1) психологічний контакт, взаємовідносини співрозмовників
  - 2) передача інформації
  - 3) зміна поглядів, переконань співрозмовника
  - 4) виховання партнера
27. Комунікабельність - це
- 1) якісна характеристика контактів, їх глибина, інтенсивність, дотримання соціальних норм
  - 2) кількісна характеристика, широта, контактність, потреба в контактах
  - 3) володіння засобами встановлення контакту
28. Оберіть типові особливості стилю поведінки флегматика в ситуації спілкування:
- а) товариський, експансивний, запальний, агресивний
  - б) роздратований, замкнений, тривожний, чутливий
  - в) пасивний, миролюбний, надійний, неемоційний
29. Заохочення контактів, творчість, ініціатива, розподіл відповідальності та обов'язків, іноді - безплідні суперечки, перевага думки більшості, навіть помилкової - є ознаками
- 1) авторитарного стилю спілкування

- 2) демократичного стилю спілкування
  - 3) ліберального стилю спілкування
30. Анонімний характер спілкування, виконання очікуваної ролі, демонстрація знання норм соціального середовища є ознаками .
- 1) ритуального рівня спілкування
  - 2) ділового рівня спілкування
  - 3) інтимно-особистісного рівня спілкування

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Алексюк А.І. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. - К.: Либідь, 2002.
2. Аносов І. П. Психологічні основи педагогічного спілкування .- К.: 2007.
3. Артемова Л.В. Педагогіка і методика вищої школи: (навч. - метод. посібник): Кондор, 2008, - 272 с.
4. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача .- К., 2007.
5. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація. – К., 2006.
6. Головатий М.Ф. Менеджмент недержавної системи освіти у новітній Україні: концептуальні засади у соціальній політиці // Наукові праці МАУП. –К., 2009. –Вип. 1(20).
7. Долинська Л. В., Уварова Ю. В. Формування стильових особливостей педагогічного спілкування у майбутніх учителів. — К., 2005.
8. Долинська Л. В., Улунова Г. Є. Ускладнене спілкування в учнів шкіл-інтернатів. — К., 2005.
9. Закон України «Про освіту» Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 34; ВВР, 1996, № 21; 1998 №48; 2001, № 2-3.
10. Закон України «Про вищу освіту від 01.07.2014 № 1556-VII
11. Зубенко Л. Г, Немцов В. Д. Культура ділового спілкування. — К., 2000.
12. Карамушка Л.М. Психологія управління : навч. посіб. - К. : Міленіум, 2003. - 344 с.
13. Лабуиская В. А., Менджерщкая Ю. А., Бреус Е. Д. Психология затрудненного общения. — М., 2001.

14. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління : посіб. - К. : Академвидав, 2003. - 568 с.
15. Орбан-Лембрик Л. Е. Комунікативний простір міжособистісних відносин // Вісник ПУ / Філософія і психологічні науки. — 2003. — Вип. 4.
16. Орбан-Лембрик Л. Е. Спілкування як соціально-психологічний феномен // 36. наук, праць: філософія, соціологія, психологія. — Івано-Франківськ, 2003. Вип. 8. — Ч. 2.
17. Найдьонов І.М. Навчально-методичний комплекс дисципліни “Основи психології та педагогіки”: Навч. посіб. Видан. 2-ге, перероб. та доп.- К.: 2009. – 280 с.
18. Найдьонов І.М. Етика-естетика: дидактичний зміст: Навчальний посібник.- Кондор, 2011.- 550 с.
19. Найдьонов І.М. Викладання фінансово-економічних дисциплін: методика, технологія, управління .- К.: «Центр учбової літератури», 2014.- 730 с.
20. Психологія управління: підручник.-К: Знання, 2011.- 415с.
21. Управление Факультетом .- М.: 2008.- 696 с.
22. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом .- К.: 2006.- 366 с.
23. Чепіль М.М. Педагогічні технології: навч. посіб. /М.М. Чепіль, Н.З. – К.: Академвидав, 2012 . – 224 с.
24. Щёкин Г. Организация и психология управления персоналом: учеб.-метод. пособие. — К.: МАУП, 2002. — 832 с.
25. Яремчук С. В. Навчально-методичні матеріали з психологічних основ педагогічного спілкування. — Мелітополь, 2002.

Додаткова

26. Андросюк В.М. Педагогічний менеджмент і психодидактика: Навч. посіб. – Тернополь: Економічна думка, 2008. – 216 с.
27. Аносов І. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект Монографія. — К., 2003.

28. Бебик В. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка публік рилейшнз: моногр. — К.: МАУП, 2005.— 44 0 с.
29. Вітвіцька С.С. Основи педагогіки вищої школи .- 2006.- 384 с.
30. Джонсон Девід В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Пер. з англ. В. Хомика. — К., 2003.
31. Золотая книга зтикета / Автор-сост. В. Ф. Андреев. — М., 2005.
32. Куницьша В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. — СПб, 2003.
33. Межличностное общение. Хрестоматия / Сост. и общая ред. Н. В. Казариновой, В. М. Погольши. — СПб, 2001.
34. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія виголошування інформації та слухання інших // Психологія. — Донецьк, 2003. — № 4.
35. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості // Соц. псих., № 5 (7), 2004. — С. 16 — 19.
36. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007.
37. Найдьонов І.М. Інтерактивне навчання в системі підготовки менеджера освітніх організацій. У збір. Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку. Вип. 2 // МАУП. – К.: ДП “Видавничий 0-72 дім “Персонал”, 2010.
38. Найдьонов І.М. Проблеми модернізації ефективності освіти. У збір. Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку. Вип. 3 // МАУП. – К.: ДП “Видавничий 0-72 дім “Персонал”, 2012.
39. Найдьонов І.М. Педагогічна практика фахівця-магістра: проблеми, причини, шляхи оптимізації. У збір. Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку. Вип. 5 // МАУП. – К.: ДП “Видавничий 0-72 дім “Персонал”, 2013.
40. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи. Навч. посіб. К.: 2009.
41. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник. – К.: Вища шк., 2005.
42. Сороган Т.М. Підготовка керівників до управлінської діяльності і:

- теорія і практика. Монографія .- Луганськ .: 2005.- 384 с.
43. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.
44. Уварова Ю. В. Особистісні детермінанти формування стилю педагогічного спілкування у майбутніх учителів: Автореф. дис. канд. психол. н. — К., 2005.
45. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи .- К.: 2010. – 456 с.
46. Цехмістрова Г.С., Фоменко Н.А. Управління в освіті та педагогічна діагностика. К.: 2005.
47. Чуманова Ю. В., Яремчук С. В. Психологічні особливості дослідження «Образу-Я» майбутніх педагогів /36. наук, праць. — Київ: МАУП., 2003.
48. Шевченко Н. Ф. Чинники формування професійної свідомості студентів-психологів / Вісник: ХНУ. — 2002. —№517.
49. Щёкин Г. В. Основы кадрового менеджмента: Учебник. — 5- е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2004. — 280 с.
50. Яремчук С. В. Самоактуалізація майбутнього педагога як суб'єкта навчально-професійної діяльності / Матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Нові виміри сучасного світу». — Т. 1. — Ч. 2. — Мелітополь, 2005. — С. 17—20.
51. Яремчук С. В. Формування громадянської самосвідомості і громадянського «образу-Я»: психологічний аспект / Матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Нові виміри сучасного світу». — Т. 1. — Мелітополь, 2006. — С. 15—17.
52. Яремчук С. В., Лактіонова І. В. Психологічні особливості становлення професійної самосвідомості та професійного «Образу-Я» майбутніх педагогів // 36. наук, праць. — Вінниця, 2004.
53. Яремчук С. В., Лукіна О. О. Культура спілкування майбутнього психолога (педагога) / Вісник ХДУ. — № 550. — Ч. 2. — Харків, 2002. — С. 346—350.
54. Яремчук С. В. Психологічні основи педагогічного спілкування: Методичні рекомендації. — Мелітополь, 2002.